

11. Quarta conditio est, ut sit aptior ad docendum, causasque rerum tradendas. Hoc ipsum significaverat Aristoteles, c. 1, dicens, signum sapientis esse posse docere, et ad sapientem pertinere causas rerum cognoscere ac tradere. Item in unaquaque arte vel scientia illum sapientiorem existimamus, qui rerum causas intimius et universalius comprehendit. Denique humana cognitio tunc perfectior est, cum causam assequitur, alioqui semper est imperfecta; cuius signum est, quia inquirentis animus non quiescit, donec causam inveniat. Igitur sapientia simpliciter illa erit, quæ rerum causas altiores et universaliores assequitur, unde etiam fiet ut aptior sit ad docendum.

12. Quinta est, talem sapientiam maxime dignam esse, quæ propter se sciendique causa appetatur; hoc enim ad dignitatem pertinet, ut per se constat; cum ergo sapientia dignitatem quamdam, et excellentiam inter scientias obtineat, non est dubium quin in eo genere scientiarum collocanda sit, quæ propter ipsum scire quærentur; et quod in eo habeat supremum quemdam et excellentem gradum, atque adeo quod propter se sit maxime expetibilis.

13. Sexta proprietas sapientiæ est præesse aliis, potius quam eis ministrare; quod etiam est consonum dignitati ejus: quo autem sensu accipiendum sit, statim declarabo. Solum circa has proprietates adverte Aristotelem in eis assignandis fere non loqui de sapientia, sed de sapiente; subintelligit tamen eam scientiam esse sapientiam, ratione cuius sapienti hæ conditiones conveniunt. Quod si quis dicat, non convenire has proprietates sapienti ratione unius scientiæ, sed ratione omnium, vel plurium simul, respondendum est id nunc superesse ostendendum, probando has conditiones reperiri in scientia metaphysicæ, simulque ostendetur esse unam quamdam scientiam, quæ omnibus illis attributis aliis præmineat, ideoque sit sapientia, illamque esse metaphysicam.

14. *Dictæ proprietates sapientiæ in metaphysica reperiri demonstratur.*—Tertio igitur loco probat Aristoteles, dicto c. 2, has omnes conditiones in metaphysica reperiri. Primam quidem, quia ille quodammodo novit subjecta omnia, qui præditus est scientiam universali; sed metaphysica est universalissima scientia; ergo est scientia rerum omnium, eo modo quem sapientia requirit, scilicet, quantum possibile est. De hac conditione satis dictum

est supra, sect. 2, et ex ibi dictis colligere licet, duobus vel tribus modis agere metaphysicam de omnibus rebus. Primo confuse et in communi, quatenus agit de rationibus entis communibus omnibus rebus, aut omnibus substantiis, vel accidentibus, et consequenter de primis et universalissimis principiis, in quibus omnia principia reliquarum scientiarum aliquo modo fundantur. Secundo in particulari de rebus omnibus usque ad proprias differentias et species, quod aliquo modo verum est, non tamen æque nec eodem modo in omnibus; nam in rebus vel rationibus rerum, quæ abstrahunt a materia secundum esse, id est simpliciter verum ex parte ipsarum rerum; limitatur tamen ex imperfectione intellectus nostri. Itaque metaphysica humana (de qua tractamus) de his demonstrat et disserit, quantum humanum ingenium naturali lumine potest. In rebus autem quæ sensibilem aut intelligibilem materiam seu quantitatem concernunt, non est id simpliciter verum, etiam ex parte ipsius scientiæ, sed quatenus in eis reperiuntur transcendentalia prædicata, vel eis aliquo modo applicantur metaphysicæ rationes et media abstrahentia a materia, ut per ea aliquid de eis demonstratur. Tertio addere possumus, hanc scientiam agere de omnibus non in se, sed in causis suis, quia disputat de universalissimis causis rerum omnium, et præsertim de Deo.

15. Posset ergo inquiri quinam ex his modis ad rationem sapientiæ sufficiat, et consequenter qua ex parte metaphysica sapientia sit, vel an solum sit sapientia, prout omnes hos modos comprehendit. Ad quod breviter dicendum videtur, metaphysicam requirere totam illam amplitudinem et cognitionem, ut sit absolute et simpliciter sapientia. Etenim si quis ex metaphysica sciat communem rationem entis in quantum ens, et ejus attributa ac principia, habet quidem inchoatam sapientiam, quandoquidem principia tenet universaliter, quibus potest alia principia confirmare et dijudicare. Item, quia habet quamdam scientiam, vel scientiæ partem per sese valde appetibilem, et scitu dignissimam, et ad alias omnes scientias utilissimam, et quodammodo necessariam; esset ergo illa aliquo modo sapientia. Non tamen posset dici sapientia simpliciter; quæ enim est simpliciter sapientia sine Dei cognitione? Item, quia ens in quantum ens, in eo præcise sistendo, licet in ratione objecti scibilis sit satis perfectum propter ejus abstrac-

tionem, subtilitatem et transcendentiam, tamen in esse rei habet minimam perfectionem, nam major est in determinatis entibus; ad rationem autem sapientiæ non satis est objectum scibile sine dignitate rerum, quæ sciuntur. Tamen si in nomine vim faciamus, certe metaphysica, si in ea entis abstractissima ratione sistat, non erit satis sapida scientia, ut sapientia simpliciter possit appellari. E contrario vero si fingeretur metaphysica, quæ de Deo, et non de ente tractaret, illa quidem plus aliquid haberet de ratione sapientiæ, tum propter nobilitatem objecti, quod re ipsa non minus abstractum est quam ens, licet non prædicatione aut universalitate, tum ob jucunditatem, quam maxime habet adjunctam talis contemplatio, tum denique ob virtutalem continentiam et causalitatem, ex qua fit ut talis Dei cognitio facile pariat aliarum rerum cognitionem. Verum tamen hujusmodi cognitio Dei exacta ac demonstrativa non potest per naturalem theologiam obtineri, non cognitio prius communibus rationibus entis, substantiæ, causæ, et similibus, quia nos non cognoscimus Deum, nisi ex effectibus, et sub communibus rationibus, adjunctis negationibus quibus imperfectiones excludimus. Et ideo fieri non potest ut metaphysica sit sapientia sub postrema ratione, nisi etiam primam includat. Si autem fingatur metaphysica quæ ex primo et secundo modo cognoscendi omnia habeat, quæcunque necessaria sunt ad cognoscendum Deum, eumque primario attingat et contempletur, illa quidem dici posset sapientia absolute, etiam si de aliis rebus parum aut nihil in specie cognosceret; esset tamen valde imperfecta et mutila sapientia, quam necesse esset multa etiam de Deo ignorare, aut imperfecte attingere; quia cum Deus ex effectibus cognoscatur, ignoratis præcipuis effectibus, necessarium esset etiam ipsius Dei cognitionem esse diminutam. Et propter hanc causam merito Aristoteles, non partem metaphysicæ, sed totam illam appellavit sapientiam simpliciter, quam dixit esse unam tantum, 6 Ethic., c. 7, et D. Thomas, 1. 2, q. 57, art. 2.

16. Secundam conditionem sapientiæ in metaphysica reperiri probat Aristoteles, quia tractat de rebus maxime universalibus, et a sensu remotissimis; hæc autem sunt nobis cognitu difficillima; nam cum nostra cognitio a sensu oriatur, quod a sensu longissime abest, difficile in nostram intelligentiam ca-

dit. Hinc vero occasione sumpta, solent hoc disputare interpretes, an intellectus noster in hoc statu directe cognoscat singularia, vel universaliter tantum; et an inter ipsa universaliter facilius cognoscat ea quæ minus communia sunt, ut species ultima, et ideo verum sit quod hoc loco ait Aristoteles, *universalissima esse cognitu difficillima*. Verumtamen prior ex his quæstionibus omnino aliena est a præsentis instituto; quid enim refert ad dignitatem metaphysicæ scientiæ declarandam, aut ad prædictum Aristotelis textum intelligendum, quod singulare directe cognoscatur ab intellectu, necne? Hæc ergo quæstio omnino est a nobis in proprium locum, hoc est, in scientiam de anima, remittenda. Speramus enim fore ut, adjuvante Deo, illius etiam scientiæ disputationes pro viribus elaboratas aliquando tradamus. Quod si id assequi non poterimus, sufficienter quæ a gravissimis auctoribus de prædicta quæstione hactenus tradita sunt: statui enim de nulla re extra proprium locum, aut omnino extra methodum disserere, etiam si omittenda prorsus talis disputatio sit; minoris enim incommodi esse censeo aliquid tacere, quam importune peregrinis quæstionibus aliunde vocatis, lucidam ac distinctam methodum obscurare et confundere.

17. *Universaliter an singulariter facilius cognoscat noster intellectus.*—Atque eadem fere ratio est de posteriori quæstione, quam ideo etiam omittam, attingendo tantum id quod necesse est, ut sensus Aristotelis in citato loco intelligatur, ne sibi ipsi repugnare videatur. Etenim lib. 1 Physic., statim in initio ait, in scientia progrediendum esse ab universalioribus ad particularia, quia incipiendum est a notioribus nobis, et universaliora, notiora nobis sunt; hic vero ait hanc scientiam esse de rebus difficillimis, eo quod sit de universalissimis, quæ sunt hominibus cognitu difficillima. Quam apparentem contradictionem ita D. Thom., 1 Metaphys., c. 2, lect. 2, conciliat, ut intelligamus Aristotelem, 1 Physic., locutum fuisse de simplici tantum apprehensione, et imperfecta cognitione rerum universalium, hic vero de scientifica cognitione, et complexa, qua proprias rationes universalium distincte cognoscimus, eorumque proprietates de illis demonstramus. Non enim semper ea, quæ facilius in mentem veniunt per simplicem apprehensionem, facilius etiam intime penetrantur et cognoscuntur; quid enim facilius apprehendimus quam tempus, mo-

tum, et similia? Quid vero difficilius inquiratur quoad exactam cognitionem, tam rationis formalis seu entitatis, quam proprietatum talium rerum? Sic ergo universaliora dicuntur notiora nobis quoad simplicem et imperfectam apprehensionem, quoad *an est* (ut sic dicam); quis enim non facilius concipiat hanc esse arborem, quam sitne pyrus aut ficus. Ad hos enim universaliores conceptus confusos et imperfectos paucioribus indigemus, et ideo facilius illos formamus. Dum tamen illorum exactam cognitionem inquirimus, difficilius eam assequimur, eo quod sint a sensibus remotiores, ut hic dixit Aristoteles.

48. Huic autem expositioni solum obstare video, quod Aristoteles, 1 Physic., non videtur tantum loqui de rudi illa et imperfecta universalium apprehensione, sed de scientifica cognitione; nam ex ea facilitate cognoscendi universaliora colligit ordinem in scientia servandum; scientia autem non debet procedere a notioribus quoad apprehensionem, sed quoad eam cognitionem, quæ per scientiam haberi potest; nam si scientifica cognitio difficilius est, nihil fere conferet, quod simplex apprehensio facilius sit, ut juxta convenientem methodum ab hujusmodi rebus sit incipiendum. Adde ipsa experientia constare etiam in cognitione scientifica facilius cognosci rationes communes, quam proprias, ut ens mobile aut naturale, quam cælum, vel hominem, et rationem entis, quam rationem substantiæ, vel accidentis. Et ratio etiam id suadet, nam in scientia per se et directe intenditur distincta cognitio tam essentialis quam proprietatum uniuscujusque rei, vel rationis formalis, et universaliora ipsa non tractantur aut sciuntur, per se loquendo, ut tota universaliora seu potentialia sunt, sub qua ratione ipsorum distincta cognitio pendet ex cognitione rerum inferiorum; hæc enim est veluti reflexiva cognitio et dialectica, quia illa proprietas seu ratio totius potentialis per intellectum potius convenit quam re ipsa; sciuntur enim hujusmodi universaliora in scientiis propriis ac realibus secundum proprias actuales essentias, et proprietates illis consentaneas et adæquatas; sic autem facilius sciuntur universaliora, quia ab eis omnino pendet cognitio minus universalium, non vero e contrario, quia universaliora sunt de ratione inferioris, et non e converso. Atque hæc objectio non solum videtur concludere, Aristotelem, in 1 Physic., de scientifica cognitione universaliorum fuisse locutum, sed

etiam falsum esse hæc universaliora esse difficilius cognitu.

19. Quapropter nonnulli volunt Aristotelem hoc loco non de universalibus rationibus, sed de universalibus causis fuisse locutum, id est, non de universalibus quæ in prædicando vocant, de quibus in primo Physicorum fuerat locutus, et de quibus procedit discursus factus, sed de universalibus in causando, ut sunt Deus et intelligentiæ. De quibus videtur etiam recte intelligi ratio Aristotelis, scilicet, quia universaliora sunt a sensibus remotissima; hoc enim est verum de universalibus in causando, de cæteris vero minime; nam cum hæc sint etiam in singularibus materialibus, non videntur a sensu remota; nam hoc ens, vel hæc substantia objicitur sensui, sicut hoc animal vel hic homo, unde universaliora prædicata facilius objiciuntur sensibus ratione suorum priorum singularium, quam minus universaliora, et ideo facilius cadit in intellectum nostrum, saltem ex parte nostra, animal, quam homo, et substantia quam animal, et sic de aliis; quia, regulariter loquendo, et juxta ordinarium modum quo nobis applicantur objecta sensibilia, facilius imprimunt sensibus species seu phantasmata horum singularium.

20. Nihilominus hæc expositio rejicitur communiter ab interpretibus Aristotelis; licet enim fateantur dictum Philosophi esse verum etiam de universalibus causis, docent tamen eum proprie locutum fuisse de universalioribus prædicatis, tum quia hæc proprie et simpliciter dicuntur universaliora; tum etiam quia revera etiam ex ea parte, qua metaphysica tractat de ente et substantia ut sic, est difficilius cæteris scientiis. Et in hæc etiam prædicata cadit ratio Aristotelis, quod, scilicet, longius absunt a sensibus secundum suam abstractionem et præcisam rationem; hæc namque communes rationes non habent propria singularia, sed mediis rationibus minus universalibus ad singularia descendunt.

21. *Explicatur et approbatur conciliandi modus ex D. Thoma adductus.* — Alias responsiones afferunt expositores, tam in hunc Metaphysicæ locum quam in illum Physicorum, et super 1 lib. Poster., c. 2, et lib. 2, c. 15 et 18, ubi etiam Aristoteles ait universaliora esse naturæ notiora, singularia nobis. Quibus omissis, in priori responsione persistendum censeo, si paululum tamen explicetur. Dicendum ergo existimo Aristotelem, in lib. 1 Physic., locutum fuisse de ordine doctrinæ,

in qua dicit esse incipiendum ab universalioribus, quia nobis sunt notiora quoad simplicem et confusam cognitionem eorum, quatenus sunt quædam tota potentialia et universaliora. Nec refert quod in scientiis non intendatur cognitio confusa, sed distincta, quia Aristoteles non dicit universaliora esse notiora ea cognitione, quæ per scientiam intenditur, sed ea potius quæ imperfecta supponitur, ut per scientiam perficiatur. In hoc vero loco Metaphysicæ non agit Aristoteles de ordine doctrinæ a nobis observando, sed de perfecta scientia ipsorum objectorum obtinenda, et hoc modo ait universaliora esse cognitu difficilius. Quod tamen non asseruit simpliciter, sed cum hac limitatione *fere*; quia contingit interdum universaliora esse etiam quoad perfectam cognitionem nobis notiora; quia difficultas, quæ ex parte abstractionis in eis est, potest aliunde compensari; quo modo ens naturale ut sic est nobis notius quam cælum, et ens quam Angelus. Non obstante autem ea limitatione, concludit Aristoteles hanc scientiam esse de rebus difficillimis, quia in ea tanta est abstractio, ut omnino præscindat a materia, et ab actionibus et proprietatibus sensibilibus ut tales sunt, et ideo nihil in ejus objecto esse potest, unde difficultas ex tanta abstractione proveniens tollatur; atque hæc satis sint de illa secunda conditione.

22. *Dubium.* — Circa tertiam conditionem sapientiæ, merito dubitari potest quomodo huic doctrinæ conveniat, scilicet, esse certissimam. Et ratio difficultatis potissima oritur ex scientiis mathematicis, quæ videntur multo certiores, cum ex principiis evidentissimis, imo et sensu notissimis procedant. Unde idem Aristoteles, lib. 2 Metaphys., c. 3, text. 16, significat modum procedendi mathematicæ esse accuratissimum et certissimum, eo quod a materia et mutatione abstrahat, a qua non abstrahit philosophia, et licet metaphysica videatur abstrahere, si res, de quibus tractat, considerentur, prout tamen in nobis est, non videtur abstrahere, quia non considerat de rebus illis, nisi ex effectibus sensibilibus qui in materia versantur. Unde idem Aristoteles, lib. 2, text. 1, ait res notissimas natura sua esse nobis ignotas, quia intellectus noster ita ad eas comparatur sicut versperilionis visus ad lucem solis. Et confirmatur, nam humana cognitio a sensu incipit, unde per sensum accipit claritatem et certitudinem; quo ergo fuerit cognitio de rebus a sensu remotior, eo erit minus certa; sicut ergo ex hoc principio

colligit Aristoteles supra hanc scientiam esse difficillimam, ita colligere potuit esse incertissimam. Imo hæc duo videntur semper esse conjuncta, difficultas, videlicet, et incertitudo, aut minor certitudo; si ergo hæc scientia est maxime difficilis, erit consequenter minus certa.

23. *Responsio.* — Distinguendæ videntur duæ partes hujus doctrinæ: una est, quæ de ente ut ens est, ejusque principiis et proprietatibus disserit. Altera est, quæ tractat de aliquibus peculiaribus rationibus entium, præsertim de immaterialibus. Quoad priorem partem, non dubium est quin hæc doctrina sit omnium certissima, quod satis est ut hæc proprietas ipsi absolute et simpliciter tribuatur; nam quoties comparatio fit inter habitus, secundum id quod in eis est optimum et maximum, fieri debet, ut sumitur ex 3 Topic., c. 2; sic ergo Aristoteles in dicto proœmio absolute ait, hanc doctrinam esse certissimam, et videtur loqui de illa prout in nobis est. Et ratio ejus est optima, et procedit de hac scientia quoad hanc partem, scilicet, quia ea scientia est certissima, quæ circa prima principia maxime versatur, et quæ ex paucioribus rem conficit; ita vero se habet hæc scientia, quia talis scientia magis est independens, habetque principia notiora, ex quibus alia principia robor et certitudinem accipiunt, ut declaratum est; sic enim res illæ, de quibus mathematicæ tractant, includunt communia et transcendentia prædicata, de quibus metaphysica disserit; principia etiam mathematica includunt metaphysica, et ab illis pendunt.

24. De altera vero parte hujus scientiæ, quæ in determinatis rationibus entis versatur, distinguendum est; potest enim esse scientia certior, aut secundum se, aut quoad nos. Scientia igitur harum rerum ex sese non dubium est, quin sit certissima, et quod mathematicas scientias antecellat. Nam certitudo scientiæ hoc modo pensanda est ex objecto; hujusmodi autem res et substantiæ immateriales, sunt ex se aptæ ad gignendam certissimam sui cognitionem, tum quia sicut sunt perfectiora entia, magisque necessaria, simpliciaque et abstracta, ita in eis major est veritas, majorque certitudo principiorum. At vero ex parte intellectus nostri est hæc scientia in nobis quoad hanc partem minus certa, ut experientia docet, et probant rationes dubii in principio positæ. Præsertim illa, quod cum nostra cognitio a sensu oriatur, obscu-

rius et ex natura rei minus certo attingimus ea, quæ ab omni materia sensibili abstrahunt.

25. *Dubia aliquot proponuntur et dissolvuntur.* — *Primum.* — Dices primo : ergo hæc scientia prout in nobis est, semper est minus certa in hac parte quam mathematica ; ergo simpliciter est minus certa, quia metaphysica, de qua agimus, non est alia nisi humana ; hæc autem tantum in nobis est ; quid ergo refert ad nobilitatem metaphysicæ, quod secundum se sit certior ? illud enim erit verum de metaphysica angelica, non de nostra. Unde tractando de nostra, videtur involvi repugnantia in illa distinctione, secundum se, et prout in nobis ; hæc enim distinctio accommodata objectis seu rebus cognitivis optime quadrat, et ita est illa usus sæpe Aristoteles in primo Posteriorum, et in principio Physicæ et Metaphysicæ ; at vero accommodata actibus vel habitibus nostris nullo modo videtur posse habere locum, propter rationem factam ; hic autem non de objectis, sed de re ipsa loquimur. Respondent aliqui, satis esse quod metaphysica in Angelis sit certior, quia ejusdem rationis est cum nostra, quia sub eadem ratione seu abstractione de his entibus disserit. Sed hoc non recte dicitur, quia illa scientia angelica est altioris rationis, primum quia illa vel est a priori et perfecta, scilicet, ut versatur circa res creatas, vel si est a posteriori, ut de Deo, est per cognitionem perfectam nobiliorum effectuum. Deinde quia scientiæ differunt genere ex modo procedendi ; modus autem intelligendi Angelorum est altior, simplicior, et essentialiter perfectior.

26. *Collatio inter metaphysicam et mathematicas in certitudine.* — Respondetur ergo primo, fortasse in aliquo statu posse metaphysicam humanam esse perfectiorem et certiore quam sint mathematicæ ; nam, licet acquirendo hanc scientiam solis naturalibus viribus et ordinario modo humano, non possit tam perfecte obtineri, si tamen noster intellectus juvetur ab aliqua superiori causa in ipsomet discursu naturali, vel si ipsa scientia modo supernaturali fiat, licet res ipsa sit naturalis, potest forte esse tam clara et evidens, ut mathematicas superet. Quia vero hæc responsio magis est theologica quam philosophica, addo ulterius, quamvis metaphysica in nobis semper sit quoad hanc partem inferior mathematica in certitudine, nihilominus simpliciter et essentialiter esse nobiliorem ; ad quod multum refert quod sit secundum se, et

ex parte objecti certior ; nam dignitas objecti maxime spectat ad dignitatem scientiæ, et illa est quæ per se redundat in scientiam ; imperfectiones autem, quæ ex parte nostra miscentur, sunt magis per accidens, et ad hoc tendit distinctio data, in quo sensu nullam involvit repugnantiam.

27. *Secundum dubium.* — Dubitabit secundo aliquis, nam hinc sequitur hanc scientiam metaphysicæ, quatenus de Deo agit, minus certam esse quoad nos, quam ut tractat de intelligentiis, quod tamen non videtur verum. Sequela sic deducitur ex ratione facta, nam si hæc scientia est minus certa quoad nos, ut versatur circa res abstractas a materia, quia nostra cognitio a materialibus incipit, ergo quo res, de qua tractat metaphysica, magis elongata et remota fuerit ab hac materia, eo metaphysica, prout in illa versatur, erit minus certa ; sed Deus summe distat a rebus materialibus et sensibilibus ; ergo. Respondetur negando sequelam, absolute loquendo. Duobus enim modis intelligi potest unam rem magis distare ab alia, scilicet, perfectione seu entitate, et causalitate seu connexionem effectus et causæ. Priori modo magis distat Deus a materialibus rebus quam spiritus creati ; posteriori autem modo magis distant spiritus creati ab omnibus rebus creatis, quam Deus. Pendent enim omnia essentialiter a Deo, non a cæteris spiritibus, et, per se loquendo, omnia Deum imitantur, et aliquam ejus similitudinem aut vestigium gerunt ; quod vero inde resultet aliqua similitudo, vel convenientia cum Angelis, est secundarium et accidentarium. Quia ergo nos ex rebus sensibilibus non utcumque consideratis, sed ut effectibus, ascendimus ad substantias separatas contemplandas, inde fit ut naturaliter certius assequamur Dei cognitionem quam Angelorum, quod ipso usu et experientia constabit amplius ex dicendis.

28. *Tertium dubium.* — Tertio, potest dubitari præsertim circa priorem partem positam, an hæc scientia superet alias solum quoad principiorum certitudinem, vel etiam conclusionum. Nam ratio facta solum videtur procedere de principiis ; at si hoc dicatur, sequitur non hanc scientiam, sed habitum principiorum, qui distinctus est, esse certiore aliis scientiis. Unde obiter etiam dubitari potest an sit hæc scientia certior habitu principiorum. Nam si hoc dicatur, facile expeditur posita difficultas, ut per se constat ; at hoc ipsum videtur difficillimum ; nam hæc scien-

tia nititur in ipsis primis principiis ; quomodo ergo potest esse certior quam illorum habitus, cum hic etiam verum sit axioma illud : *Propter quod unumquodque tale, et illud magis ?*

29. Ab hac posteriori parte incipiendo, D. Thom., 1. 2, q. 2, art. 2, ad 2, significat sapientiam esse nobiliorem et certiore etiam ipso habitu principiorum ; sic enim ait : *Scientia pendet ab intellectu, sicut a principali, et utrumque pendet a sapientia, sicut a principalissimo, quæ sub se continet et intellectum et scientiam ;* sentit ergo D. Thomas, sapientiam esse intellectum seu habitum principiorum principaliorem et perfectiorem. Et rationem indicat, quia sapientia habet quidquid est perfectionis in habitu principiorum, et illud ipsum nobiliori modo, et præterea aliquid amplius ; est ergo perfectior. Antecedens declaratur, quia intellectus versatur circa prima principia, judicium de illis ferendo ; sed hoc ipsum habet sapientia, ut supra ostensum est, et ultra hoc versatur circa plura alia, quæ ex principiis inferuntur, et circa res nobilissimas, et primas rerum causas, ut supra ostensum est. Rursus circa ipsamet prima principia versatur nobiliori modo sapientia, quia intellectus simplici tantum modo versatur, ferendo judicium ex naturali et immediata efficacia naturalis luminis intellectus ; sapientia vero, reflexionem faciens supra ipsummet lumen, et originem illius contemplans, a qua ipsum habet totam certitudinem suam, illud assumit ut medium ad veritatem et certitudinem principiorum demonstrandam ; hic autem modus judicandi videtur altior, magisque comprehensivus ; ergo habet sapientia plus perfectionis quam intellectus, et quidquid nobilitatis est in intellectu, id habet perfectiori modo. Unde etiam videtur satisfieri difficultati in contrarium insinuatæ ; nam, licet sapientia in principio et quasi via generationis pendeat ab intellectu, quia necesse est ut supponat aliqua principia, tamen secundum se, si perfecta sit, non pendet ab eo essentialiter, sed per se sufficit ad assentiendum principiis per propria media et reflexionem supra ipsum lumen intellectuale, et fortasse ad eam perfectionem pervenire potest, ut jam sine ullo discursu formali principiis suis præbeat assensum. Atque eandem sententiam tenet Albertus, lib. de Apprehens., p. 5, habetque magnum fundamentum in Aristotele, lib. 1 Posterior., cap. 7, text. 23, ubi significat metaphysicam esse

omnium principem, eo quod sua principia demonstret, et lib. 6 Ethic., c. 7, ubi sic ait : *Sapientem non solum ea scire quæ ea principiis cognoscuntur, sed etiam circa principia dicere vera oportet. Quare sapientia, et intellectus est et scientia, et (ut caput est) scientia rerum earum quæ summis afficiuntur honoribus.* Non potuit autem intelligere sapientiam esse aggregatum ex intellectu et scientia aliqua, cum hæc sigillatim distinxerit ut virtutes diversas ; intelligit ergo esse intellectum et scientiam secundum quamdam eminentem perfectionem, ut ibi etiam expositores intelligunt ; et disputat Buridan., q. 12, qui hanc sententiam insinuat in q. ult. ejusdem lib. 6 Ethicorum.

30. *Metaphysicane habitu principiorum certior.* — Nihilominus aliqui probabiliter existimant limitandam esse hanc sententiam, ut nimirum, sapientia præferatur intellectui principiorum, ut versatur circa principia aliarum scientiarum, non vero ut versatur circa principia ejusdem metaphysicæ. Quæ limitatio videtur sumi ex verbis quæ D. Thomas supra subjungit, dicens, sapientiam esse principalissimam, continereque sub se intellectum et scientiam : *Ut de conclusionibus (ait) scientiarum dijudicans, et de principiis earundem ;* ubi notandum est illud relativum earundem ; refert enim alias scientias a sapientia distinctas ; ergo solum comparatur sapientia ad intellectum, ut versatur circa principia aliarum scientiarum, et quia de illis dijudicat, et ideo nobilior esse dicitur. At vero secus videtur accidere in eadem sapientia, comparata ad intellectum, ut versatur circa principia ipsiusmet sapientiæ ; nam ab illo ut a proximo fonte habet suam totam certitudinem. Item, ille habitus circa easdem res nobiliori modo versatur, quia ille habitus non sistit in primis principiis abstractissimis, pertinentibus ad ens ut sic, et ad alios terminos abstractos, ut est illud : *Quodlibet est, vel non est,* et similia, sed etiam versatur circa prima principia substantiæ ut sic, et Dei, et intelligentiarum ut sic ; unde ad illum proprie pertinet earum quidditates contemplari ; nam quidditas rei per simplicem cognitionem intelligitur, vel ex ea immediatum principium constituitur, si a nobis per compositionem cognoscatur ; ad sapientiam vero pertinebit, proprietates harum rerum ex quidditate demonstrare. Et quidem non videtur posse negari, quin cognitio illorum principiorum, quibus hæc scientia nititur, certior simplici-

ter sit quam sit ipsa scientia, quandoquidem quod illa pendet ut a propria causa, alterius at superioris rationis in modo assentiendi. Nec refert quod metaphysica in sua principia reflectatur, ut ea demonstret; semper enim necesse est ut secundum propriam rationem suam per discursum procedat, et prioribus principiis nitatur, quæ ut notiora et certiora sumat: non enim dicendum est eundem habitum acquisitum, per discursum et sine discursu assentiri. Igitur absolute et universim comparando principia metaphysicæ ad ipsam scientiam, certior est illorum cognitio. Et hoc ipsum confirmat experientia; nihil enim demonstratur in metaphysica quod sub ea ratione tam certum sit, sicut hoc principium, *Quodlibet est, vel non est*, quatenus est per se notum.

31. *Sapientia omnibus aliis intellectualibus habitibus quomodo excellentior.* — Cum ergo sapientia præfertur omnibus aliis virtutibus intellectualibus, etiam intellectui principiorum, intelligi potest primo de sapientia ut includit sua principia, et comparatur ad alias scientias, ut sua etiam principia et conclusiones includunt; ita enim solere scientias considerari, sumitur ex Aristotele, 3 Metaphys., c. 2, text. 5, ubi Fonseca id advertit. Dicitur autem metaphysica excedere alias scientias quoad certitudinem tam conclusionum, quam etiam principiorum, non solum comparando principia ad principia, et conclusiones ad conclusiones; sic enim non esset propria comparatio scientiæ ad intellectum, sed scientiæ ad scientiam, et intellectus ad intellectum; in quo sensu etiam una scientia particularis dici potest certior quam intellectus principiorum, quia potest habere certiora principia. Igitur intelligi debet, etiam comparando conclusiones metaphysicæ ad principia propria aliarum scientiarum, dici metaphysicam excedere in certitudine, quia discursus ejus nititur principiis adeo notis et certis, ut possit generare assensum certiorum, quam sit simplex assensus aliquorum principiorum in aliis materiis; et propter alias rationes supra factas.

32. *Habitus inevidentior evidentiori potest esse nobilior, et incertior certiori.* — Vel secundo, et fortasse clarius, dici potest sapientia præferri intellectui principiorum nobilitate, et excellentia simpliciter, non vero semper certitudine aut evidentia, præsertim respectu nostri, seu prout in nobis est; non enim semper nobilitas habitus, seu ipsius di-

gnitas, aut scientiæ, cum certitudine aut evidentia convertitur; fides enim christiana simpliciter in substantia aut specie sua est nobilior, quam naturalis metaphysica, licet non sit ita clara et evidens: et naturalis philosophia est nobilior quam mathematica, licet sit minus certa, propter objecti nobilitatem, quæ ad dignitatem simpliciter intellectualis virtutis magis confert, ut significavit D. Thomas, lib. 1 de Anima, c. 1, et 1 part., q. 1, art. 5, ad 1, ubi adducit illud Aristotelis, lib. 1 de Partibus animal., c. 5: *Res superiores tametsi leviter attingere possimus, tamen ob ejus cognoscendi generis excellentiam amplius oblectamur, quam cum hæc nobis juncta, omnia tenemus.* Et similem fere sententiam habet lib. 1 de Cælo, c. 12. Sapientia ergo sive metaphysica etsi non sit certior in nobis quam intellectus, saltem quoad sua principia, est tamen simpliciter nobilior et altior, quia attingit nobiliora entia, et supremas causas entium, nempe Deum, et intelligentias, quas intellectus principiorum secundum proprias rationes earum non attingit, sed solum secundum communem rationem entis, et substantiæ; nam, licet de Deo et intelligentiis multa sint principia per se nota secundum se, tamen respectu nostri nihil est per se notum; nam, si Deum esse non est nobis per se notum, ut infra ostendemus, multo minus reliqua, quæ de his rebus in metaphysica demonstrantur. Atque ita fit ut de his rebus nihil per intellectum principiorum immediate cognoscamus, sed solum per sapientiam, et ideo sapientia nobilior sit, esto non sit certior suis principiis, prout in nobis existit; quia ad majorem nobilitatem satis est quod sit de rebus simplicioribus et secundum se certioribus, cum ea certitudine et evidentia, quæ per naturale lumen ingenii humani haberi potest. Unde beatitudo naturalis hominis (quod hoc maxime confirmat) non in aliquo actu intellectus principiorum, sed in actu et contemplatione sapientiæ consistit, dicente Aristotele, 6 Ethicor., cap. 12, quod sicut sanitas est quædam felicitas corporis, ita sapientia est felicitas animæ; et ideo ibidem præfert illam prudentiæ; nam prudentia ad sapientiam ut ad finem refertur; est namque (ut optime ait) sapientiæ procuratrix prudentia; ita enim animus regit, ut eum pacatum reddat, et a perturbatione liberum, quod ad contemplationem sapientiæ maxime necessarium est; idemque docet 1. 10 Ethic., c. 7 et 8.

33. Atque ex his constat etiam resolutio

tertiæ dubitationis quoad priorem partem ejus; dicendum est enim hanc doctrinam esse certiorum aliis scientiis, non solum quoad principia, sed etiam quoad conclusiones. Quod quidem si intelligatur proportionate, indubitatum est, ut dixi, scilicet, quod principia hujus scientiæ sunt certiora principiis aliarum scientiarum, et conclusiones hujus, conclusionibus aliarum; hoc enim posterius ex priori sequitur; nam illæ conclusiones certiores sunt, quæ sequuntur ex certioribus principiis eodem genere illationis. Quod autem principia sint certiora, constat, quia sunt abstractiora et universaliora, et omnium prima, ut infra videbimus; unde deservire possunt ad demonstrandum aliquo modo principia aliarum scientiarum, ut declaratum est. At vero si intelligatur illa comparatio absolute, et sine dicta proportionate, id est, quod hæc scientia secundum se totam, etiam secundum conclusiones suas, superet certitudine alias scientias, secundum totum quod in eis est, etiam quoad principia earum, sic comparatio est minus certa, et non necessaria ad nobilitatem et perfectionem sapientiæ. Nihilominus tamen probabilis est, si loquamur de principiis propriis et particularibus aliarum scientiarum, prout a nobis cognoscuntur; vix enim unum reperies, quod ex sola terminorum cognitione tanta certitudine nobis innotescat, quanta potest ex principiis metaphysicæ manifestari.

Quomodo metaphysica aptior ad docendum sit.

34. Quartam sapientiæ conditionem, quæ est esse aptiorem ad docendum, Aristoteles ita demonstrat, quia *illa scientia aptior est ad docendum, quæ magis in causarum cognitione versatur; ii enim docent, qui causam cujusque rei afferunt.* Tacite autem subsumit hanc doctrinam maxime versari in causarum cognitione; et ita concludit esse aptissimam ad docendum, ideoque sapientiam esse. Hanc eandem conditionem declaravit Aristoteles fere toto cap. 1 hujus proemii seu primi libri. Ut enim concludat ad sapientiam pertinere rerum supremas causas investigare, longe petito principio, ait homines naturaliter appetere scientiam; nam hæc maxime ratione sensus diligunt; et in cæteris quidem animalibus esse tantum cognitionem sensuum, et quædam eorum habere etiam memoriam, et innatam quamdam prudentiam, vel potius naturalem instinctum et sagacitatem, et aliqua etiam participare quemdam disciplinæ modum, nunquam tamen assequi perfectam ex-

perientiam; hominem autem per sensus cognoscere singularia, quæ non solum memoria tenet, sed etiam inter se confert, et ita paulatim acquirit experientiam, quæ solum circa singularia versatur. Per experientiam vero ultra progreditur, et artem inquit quam jam universalialia cognoscat, eorumque rationes et causas inquirat, et ideo qui artem assecutus est, sapientior censetur quam solum expertus, quia non solum an res sit, sicut expertus, sed etiam propter quid, et causam rei cognoscit. Et ideo (inquit) in quacumque arte architectos nobiliores et sapientiores putamus eos, qui non tantum activi sunt (quod suo modo commune est inanimatis), sed etiam causas rerum, rationesque cognoscunt. Et statim subjungit proprietatem, in qua nos versamur, dicens: *Et prorsus signum sapientis est posse docere*; quod præstare potest qui causas rerum novit, non vero qui solos effectus expertus est.

35. *Dabitur.* — Circa hanc vero conditionem imprimis dubitari potest, cur hæc scientia aptior ad docendum existimetur quam reliquæ; nam omnis scientia propria et a priori (inter has enim est facienda comparatio) demonstrat rem per suas causas; ergo tam apta est ad docendum unaquæque scientia in sua materia, quam hæc in sua. Neque ad hoc refert, quod hæc scientia de nobilioribus rebus tractet; nam hoc conferet quidem ut ipsa sit nobilior, non vero ut ad docendum sit aptior; nam ad hoc magis confert proportio effectus ad causam, quam nobilitas utriusque; tam accommodate enim docetur effectus inferior per suam propriam causam, quam superior per suam; hæc ergo conditio vel nulla est specialis in metaphysica, vel non est distincta a nobilitate objecti. Quod si alicui scientiæ hæc proprietas attribui potest, certè potius dialecticæ esset tribuenda; nam illa docet discere, et docet docere; ergo aptior illa est ad docendum, quam omnis alia. Atque ita Plato hoc munus dialecticæ accommodat in dialogo de Ente, seu Sophista, et ideo ibidem, et 7 lib. de Repub., eam præfert omnibus scientiis.

36. *Dubii solutio.* — Ad priorem difficultatem respondetur, licet aliæ scientiæ demonstrent suas proprietates vel effectus per proprias causas eis accommodatas, quia tamen illæ causæ non sunt primæ, nec independentes, sed superioribus subordinatæ, ideo non sunt ita aptæ ad docendum aliæ disciplinæ ac metaphysica, quæ primas rerum causas et